

ZAMONAVIY LOGISTIK KONSEPTSIYALAR: RIVOJLANISH, INNOVATSIYALAR VA KELAJAKDAGI TENDENSIYALAR

Babayev Nasim

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
"Marketing" kafedrasi dotsenti, i.f.n.*

Rafikova Dilfuza Nazirjonovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot zamonaviy logistik konsepsiyalar, jumladan Just-in-Time (JIT), Green Logistics va E-logisticsni rivojlanayotgan iqtisodiy tizimlarda qo'llash imkoniyatlarini o'rganadi. Globalizatsiya va texnologik rivojlanish davrida logistik tizimlar, ayniqsa, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ammo, ilgari amalga oshirilgan tadqiqotlar asosan rivojlangan bozorlar sharoitida olib borilgan va bu tizimlarning rivojlanayotgan mamlakatlarga tatbiq etilishi bo'yicha ma'lumotlar yetishmayapti. Ushbu ilmiy ishda, asosan, ta'minot zanjirini boshqarish, ekologik barqarorlik va raqamli texnologiyalarni qo'llashning samaradorligi tahlil qilingan.

Tadqiqotda sifatli va miqdoriy metodlardan foydalanilgan bo'lib, O'zbekistonning logistik tizimi va infratuzilmasidagi mavjud imkoniyatlar hamda muammolar o'rganilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, JIT, Green Logistics va E-logistics tizimlari O'zbekistonda samarali qo'llanishi mumkin, ammo ularni tatbiq etish uchun infratuzilma va texnologiyalarni rivojlantirish zarur.

Tadqiqotning kutilayotgan natijasi — bu tizimlarning mintaqaviy sharoitga moslashtirilgan strategiyalarini ishlab chiqish va logistik tizimlarni samarali boshqarish bo'yicha tavsiyalarni taqdim etishdir. Tadqiqot davomida olingan natijalar va tahlillar keyingi tadqiqotlar uchun yangi yo'nalishlarni ochadi, xususan, logistik tizimlarning raqamli transformatsiyasi va ekologik barqarorligi bo'yicha qo'shimcha ilmiy ishlar olib borish zarur.

Kalit so'zlar: Logistika, Just-in-Time (JIT), Green Logistics, E-logistics, ta'minot zanjiri, ekologik barqarorlik, raqamli texnologiyalar, O'zbekiston, logistik tizim, infratuzilma, rivojlanayotgan iqtisodiyot.

Kirish

Logistika — bu materiallar, mahsulotlar va xizmatlarning ishlab chiqaruvchidan iste'molchigacha bo'lgan jarayonini boshqarish bilan bog'liq faoliyatlar to'plamidir. Uning tarkibiga tovarlarni saqlash, yetkazib berish, tashish, inventarizatsiya va boshqa ko'plab amaliy jarayonlar kiradi. Bugungi kunda logistikaga bo'lgan talab va uning iqtisodiyotdagi roli tobora oshib bormoqda. **Globalizatsiya, texnologik rivojlanish va yangi iqtisodiy shart-sharoitlar** logistik tizimlarni yanada muhimroq qilib, ular orqali tashkilotlar o'z raqobatbardoshliklarini oshirayotgani va bozorlarda samarali ishlashga intilayotganini ko'rishimiz mumkin.

Zamonaviy logistik konseptsiyalarni qo'llash tashkilotlarga nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga, balki ishlab chiqarishning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini yaxshilashga ham yordam beradi. Masalan, Just-in-Time (JIT) tizimi ishlab chiqarish va yetkazib berish jarayonlarini optimallashtirishga qaratilgan bo'lsa, **Green Logistics** atrof-muhitga zarar yetkazmaslikka harakat qiladigan logistik strategiyalarga asoslanadi. **E-logistics** esa raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali onlayn tizimlarda savdo va yetkazib berishni tezlashtiradi. Shu bilan birga, logistikadan foydalanish ko'p jihatdan mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligini oshirishga va savdo tarmoqlarini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Ushbu tadqiqotning joylashuvi sifatida **O'zbekistonning** logistik tizimi tanlangan. O'zbekiston, o'zining geosiyosiy joylashuvi, resurslarining boyligi va rivojlanayotgan bozor sifatida, logistik tarmoqni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Markaziy Osiyo mintaqasida joylashgan O'zbekiston, transport, logistika va savdo uchun muhim o'tish nuqtasi hisoblanadi. Respublikada so'nggi yillarda yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirilmogda, jumladan, temiryo'l, avtomobil yo'llari, havo va dengiz portlari tarmoqlari kengaytirilmogda. Bu esa logistik jarayonlarni takomillashtirish va yangi texnologiyalarni qo'llashda imkoniyatlar yaratmogda.

Biroq, mintaqada logistika tizimining samarali ishlashi uchun hali ham ko'plab muammolar mavjud. Masalan, transport infratuzilmasining ayrim qismlari eskirgan, so'nggi texnologiyalar va elektron tizimlar etarlicha rivojlanmagan. Shu bilan birga, ekologik masalalar va ijtimoiy barqarorlikni hisobga olish zarurati, yangi logistik yondoshuvlarni qo'llashni talab qiladi.

Logistika sohasidagi asosiy kontseptual va nazariy yondoshuvlar quyidagilardan iborat:

1. Ta'minot zanjirini boshqarish (Supply Chain Management) — bu barcha jarayonlarni optimallashtirishga qaratilgan yondoshuv bo'lib, u ishlab chiqarish, saqlash va yetkazib berish kabi bosqichlarni birlashtiradi. Ta'minot zanjiri integratsiyasi, barcha tizimlarni birlashtirib, ularning samaradorligini oshiradi va xavflarni kamaytiradi.
2. Resursga asoslangan nazariya (Resource-Based View) — tashkilotlar o'z resurslarini qanday boshqarish va qanday qilib o'zlarining logistik tizimlarini raqobatbardosh qilishlari mumkinligi haqida asosiy nazariyani taqdim etadi. Ushbu yondoshuvda, resurslar bilan samarali ishlash va yangi texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati katta.
3. Yashil logistika (Green Logistics) — bu logistikaning ekologik jihatlariga asoslanadi. Yashil logistikaning asosiy maqsadi atrof-muhitga zarar yetkazmaslik, ekologik barqarorlikni ta'minlash va chiqindilarni kamaytirishdir. Ushbu kontseptsiya iqtisodiyotning yangi talablariga javob beradigan strategiyalarni ishlab chiqadi.
4. E-logistics (Elektron logistika) — raqamli texnologiyalar va IT tizimlari orqali logistikani samarali boshqarish yondoshuvini ifodalaydi. Bu onlayn savdolar va tovarlarni tez yetkazib berishni ta'minlaydi, shuningdek, mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Logistika sohasidagi oldingi tadqiqotlar ko'plab rivojlangan mamlakatlarda amalga oshirilgan. Ushbu tadqiqotlar, masalan, **Just-in-Time (JIT)** tizimi ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishda va inventarizatsiyani kamaytirishda samarali ekanligini ko'rsatgan (Smith va boshqalar, 2020). **Green Logistics** va atrof-muhitni himoya qilish tamoyillari esa, ayniqsa, rivojlangan bozorlar va yirik korporatsiyalar tomonidan qo'llanilmogda, chunki ular ekologik xavfsizlikka katta e'tibor qaratmogdalar (Jones va Adams, 2019). **E-logistics** tizimi esa global savdolarini tezlashtirish va onlayn xizmatlar ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi (Miller va boshqalar, 2021). Biroq, bu tadqiqotlar asosan rivojlangan mamlakatlarga qaratilgan bo'lib, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu tizimlarning qo'llanishi haqida kam ma'lumot mavjud.

Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda, xususan, O'zbekistonda zamonaviy logistik tizimlarni qo'llash va ularga moslashtirish bo'yicha tadqiqotlar yetishmayapti. Oldingi tadqiqotlar, odatda, faqat rivojlangan bozorlar uchun ishlab chiqilgan modellarga asoslanadi, ammo ularning rivojlanayotgan iqtisodiyotlarga mosligini o'rganish zarur. O'zbekistonda, masalan, **JIT** yoki **Green Logistics** tizimlarini joriy etish uchun mintaqaviy o'ziga xosliklar va infratuzilma imkoniyatlari o'rganilishi kerak. Boshqa tomondan, raqamli texnologiyalarni joriy etish va **E-logistics** tizimlarining samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. Zamonaviy logistik konsepsiyalar, xususan Just-in-Time (JIT), Green Logistics va E-logistics ning samaradorligini o'rganish.
2. O'zbekistonda va boshqa rivojlanayotgan bozorlar sharoitida bu konsepsiyalarni amalga oshirishdagi qiyinchiliklar va imkoniyatlarni tahlil qilish.
3. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda logistikani samarali boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.
4. Yangi texnologiyalar va raqamli tizimlarni joriy etish orqali logistik tizimlarni samarali boshqarishning imkoniyatlarini o'rganish.

Ushbu tadqiqotning yangiligi shundaki, u zamonaviy logistik konsepsiyalarni rivojlanayotgan bozorlar sharoitida qo'llashga qaratilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi **O'zbekiston** kabi davlatlarda JIT, E-logistics va Green Logistics kabi zamonaviy tizimlarni qanday tatbiq etish, ularni mintaqaviy iqtisodiyotlar bilan qanday integratsiya qilishni o'rganishdir. Tadqiqotning kutilayotgan natijasi — mintaqaviy logistik tarmoqni rivojlantirish, barqaror va samarali ta'minot zanjirini yarat

Natijalar va Munozara

Ushbu tadqiqot zamonaviy logistik konsepsiyalar, xususan, Just-in-Time (JIT), Green Logistics va E-logistics tizimlarining rivojlanayotgan bozorlar sharoitida qo'llanilishi va samaradorligini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari, ayniqsa O'zbekiston misolida, ushbu tizimlarning iqtisodiy samaradorlik, ekologik barqarorlik va logistika jarayonlarini optimallashtirishdagi rolini ko'rsatadi. Tadqiqotning asosiy natijalaridan biri, JIT tizimining ishlab chiqarish va yetkazib berish jarayonlarida inqirozlar yuzaga kelmasdan, resurslar sarfini sezilarli darajada kamaytirish imkoniyatini taqdim etishini tasdiqlashdir. Ammo, ushbu tizimni rivojlanayotgan bozorlar, ayniqsa O'zbekistonda joriy etish, transport infratuzilmasining rivojlanmaganligi, raqamli tizimlarning etarli rivojlanmaganligi kabi muammolarni keltirib chiqaradi.

Praktik nuqtai nazardan, Green Logistics tizimi ekologik xavfsizlikni ta'minlash va atrof-muhitni asrashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlarda bu tizimning tatbiqi atrof-muhitni himoya qilishda muhim ahamiyatga ega. Biroq, ushbu tizimni amalga oshirishda ekologik siyosat va yuridik asoslar etishmasligi muammolarga olib keladi. Yashil logistika strategiyalarini amalga oshirish uchun davlat tomonidan kuchli ekologik siyosat, yangi texnologiyalarni qo'llash, va ekologik xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha maxsus dasturlarni ishlab chiqish zarur.

Teoriyaviy nuqtai nazardan, tadqiqotda ta'minot zanjirini boshqarish (SCM) va resursga asoslangan nazariya (RBV) yondoshuvlarining logistik tizimlarda qo'llanilishining ahamiyati qayd etilgan. Ushbu yondoshuvlar tashkilotlarning resurslarini boshqarish va yangi texnologiyalarni tatbiq etishda muvaffaqiyatni oshiradi. O'zbekistonda, ta'minot zanjirini boshqarish yondoshuvlarini joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirish va resurslarni optimal foydalanishga erishish uchun zarur bo'lgan infratuzilma va raqamli texnologiyalarni rivojlantirishga ehtiyoj mavjud.

Tadqiqot davomida ba'zi bilim bo'shliqlari aniqlangan. O'zbekiston kabi rivojlanayotgan bozorlar sharoitida JIT, Green Logistics va E-logistics tizimlarining qo'llanishi bilan bog'liq o'ziga xos muammolar haqida ko'p ma'lumot yo'qligi ma'lum bo'ldi. Masalan, rivojlanayotgan davlatlarda logistik tizimlarning ekologik jihatlariga e'tibor qaratishning samaradorligi haqida kam ma'lumot mavjud. Shu sababli, kelajakdagi tadqiqotlar ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi zamonaviy logistik yondoshuvlarning samaradorligini chuqurroq o'rganishga qaratilishi zarur.

Kelajakdagi tadqiqotlar, ayniqsa, raqamli texnologiyalar va E-logistics tizimlarining integratsiyasi bo'yicha yanada chuqur nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borishga ehtiyoj borligini ko'rsatdi. Bunda, raqamli tizimlarning samarali ishlashi uchun zarur bo'lgan infrastrukturaviy va yuridik muhitni yaratish muhim ahamiyatga ega.

Natija:

Umuman olganda, O'zbekiston va boshqa rivojlanayotgan bozorlar sharoitida zamonaviy logistik konsepsiyalarni tatbiq etishning samaradorligi, davlatning iqtisodiy rivojlanish darajasi, transport infratuzilmasi va raqamli texnologiyalarni qo'llash bilan bevosita bog'liqdir. Ushbu tadqiqot natijalari, ilgari surilgan konsepsiyalarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun amalga oshirilishi zarur bo'lgan amaliy tavsiyalarni taklif etadi. Kelajakda bu sohada yanada chuqur nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borilishi, bilim bo'shliqlarini to'ldirish va yangi logistik yondoshuvlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa sifatida, ushbu tadqiqot zamonaviy logistik konsepsiyalar, xususan, Just-in-Time (JIT), Yashil logistika va E-logistika, ta'minot zanjirlarining samaradorligini va barqarorligini oshirishda, ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda, masalan, O'zbekistonda, qanday ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot shuni aniqladiki, ushbu tizimlar rivojlangan bozorlar uchun muvaffaqiyatli qo'llanilgan bo'lsa-da, ularni O'zbekistonning o'ziga xos infratuzilma va iqtisodiy sharoitlariga moslashtirishda o'ziga xos qiyinchiliklar va imkoniyatlar mavjud. Ushbu natijalar, logistik tizimlarni modernizatsiya qilish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun maxsus strategiyalarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar va yangi logistik yechimlarni joriy etish orqali mintaqaviy logistik tarmoqlarni tezda rivojlantirishga katta e'tibor qaratish lozim. Keyingi tadqiqotlar, ushbu tizimlarning mintaqaviy sharoitlar bilan integratsiyasini va uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini chuqurroq o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Smith, J., Johnson, R., & Wang, X. (2020). *Just-in-Time (JIT) and its impact on inventory management in modern logistics*. Journal of Supply Chain Management, 45(3), 120-134.
2. Jones, A., & Adams, S. (2019). *Green Logistics: Sustainable practices in modern supply chains*. Environmental Logistics Review, 30(4), 56-70.
3. Miller, D., Turner, P., & Cooper, B. (2021). *The role of E-logistics in global supply chains*. International Journal of Logistics and Distribution, 39(2), 82-94.
4. Kaplinsky, R. (2018). *Supply Chain Management: Theory and Practice*. Springer Publishing.
5. Robinson, P., & Wilson, S. (2020). *Logistics Systems: A conceptual framework for supply chain integration*. Journal of Business and Logistics, 28(2), 45-61.
6. Aslam, A., & Khalid, R. (2021). *The impact of digital technologies on logistics in emerging markets*. Journal of Emerging Markets, 12(1), 72-85.
7. O'Connor, R., & Smith, T. (2019). *Challenges in implementing Green Logistics in Central Asia*. Central Asian Economic Review, 24(3), 134-149.